

ДО ЛЮБЛЯНА И НАЗАД СЛОВЕНСКО-БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРЕН МАРШРУТ

LA BELLE DAME НА ЮЖНОСЛАВЯНСКАТА BELLE EPOQUE

Елисавета Багряна като мост между българското и словенското поетическо наследство или фаталната любов на Изидор Цанкар

Андраж Стевановски

Философски факултет на Люблянския университет в сътрудничество със Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Ментор: проф. д-р Людмил Димитров

София. Сливен. Беседа 2.

Елисавета Любомирова Белчева е родена на 29 април 1893 г. в София. След като завършва основно и средно образование, следва славянска филология в СУ и се дипломира през 1915 г. Още в студентските си години се запознава с младите поети на времето, а по улица „Раковски“ среща утвърдените автори като Иван Вазов, Пенчо Славейков и Пейо Яворов. Преди да се запише в университета, тя е учителка в село Недялко и в градовете Враца и Кюстендил. Първата ѝ публикация, подписана „Л. Белчева“, излиза на 15 май 1915 г. През 1919 г. се омъжва за капитан Иван Шапкарев, но тъй като свекърва ѝ не одобрява, че пише поезия, през 1926 г. тя се развежда и е принудена да се съгласи, че няма да вижда детето си. От 1921 г. редовно публикува поезия, първо във „Вестник на жената“, а по-късно и във водещото списание „Златорог“. През 1923 и 1924 г. е в Берлин, където се запознава с Матвей Вълев, когото довежда в Словения при последното си посещение през 1939 г. През 1924 г. е приета в Съюза на българските писатели заедно с Дора Габе. През същата година се сприятелява с проф. Боян Пенев, който става нейната голяма любов. (Преди това обаче Пенев е женен за Дора Габе.) Бракът е осуетен от внезапната му смърт през 1927 г. През същата година излиза дебютната ѝ стихосбирка „Вечната и святата“. В нея за първи път тя използва новия си псевдоним, даден ѝ от редакторите на „Златорог“: Елисавета Багряна. Между 1928 и 1929 г. е в Париж, където изучава съвременна френска литература и общува с Владимир Маяковски. През 1930 г. в София се запознава със сръбския поет Раде Драинац, с когото си сътрудничи в областта на поезията. Те се сближават и прекарват няколко дни на българското Черноморие, където на Драинац му се възпалява апендицитът. Багряна се погрижва да му окажат бърза медицинска помощ и след това приема оперирания си приятел у дома. Това предизвика вълна от клевети, което я принуждава да прекрати връзката си с него и да замине за Париж през 1931 г. Драинац умира през 1943 г. и моли приятели да предадат на Багряна, че тя до последно е била в мислите му. Хърватският поет Юре Кашцелан споделя, че връзката между Багряна и Драинац е прераснала в голяма любов. На свой ред се появява Изидор Цанкар. Връзката между Цанкар и поетесата е определена от авторите на изследването, което аз цитирам, по следния начин:

„Предизвикателство за нас е как да характеризираме любовта между Багряна и Цанкар, която нито е скандална, нито – легенда, а още по-малко балканска. Тя е така деликатно и старателно прикривана и премълчавана от всичките ѝ свидетели, че трудно би могла да се вмести в тривиални определения. Можем

само да кажем, че е била истинска, дълбока, зряла и творческа.“ (Малинова-Димитрова, Димитров 2013: X)

Важно произведение от гледна точка на връзката на Багряна със Словения е литературната анкета на проф. Ивана Сарандев, интервюирал поетесата през 1982 г., в която тя му доверява важни подробности от своето словенско битие. Словенският период на Багряна се разполага между май 1932 г., когато тя за пръв път посещава Словения, и януари 1940 г., когато е за последно там. Ще изброя някои важни словенски личности, с които тя контактува: Изидор Цанкар, Франце Стеле, Йосип Видмар, арх. Миха Осолѝн, Иго Груден, Ђтон Жупанчич, Алѝз Градник, Вера и Фран Албрехт, Франце Бѝук, Тѝне Потѝкар, Божидар Борко, Франце Кѝблар, художникът Божидар Якац, пианистът Иван Ноч, Радо и Ксения Хрибар, Катя Шпур, Матей Родѝ и др. Авторите на изследването „Багряна и Словения“ Людмил Димитров и Людмила Малинова-Димитрова разкриват не съвсем известния факт, че третата стихосбирка на Багряна „Сърце човешко“ (1936 г.), която самата поетеса определя като своя творчески връх, до голяма степен е вдъхновена от Словения и е посветена на нейните словенски приятели, на първо място – на Изидор Цанкар. През 1948 г. Багряна превежда на български пиесата на Иван Цанкар „Кралят на Бетайново“.

Naslovnica gledališkega lista (Muzej
Narodnega gledališča Ivana Vazova v Sofiji)

Тук следва хронологично и по-подробно проследяване на стъпките на поетесата. До голяма степен ще си позволя да заема хронологията, изготвена и изложена от гореспоменатите автори на изследването, на което се позовавам. Ще завърша проследяването с годината, когато Багряна е за последно в Словения (1940 г.). После ще обобща някои ключови събития от по-нататъшния ѝ живот, съсредоточавайки се главно върху свързаните със Словения:

1932. Пристигането

Багряна и Дора Габе за първи път пристигат в Югославия (в Белград, след това в Загреб и накрая в Любляна) седмица преди планираното им съвместно пътуване за 10-ия конгрес на ПЕН в Будапеща. В Любляна са посрещнати от председателя на словенския ПЕН Отон Жупанчич, който им показва Националната галерия и околностите на Любляна. По-късно са поканени на официална вечеря. По това време Багряна посещава и Блед. Навярно тогава поетесите са се запознали със семейството на Изидор Цанкар. Официално конгресът се открива на 15 май в Будапеща. България е представена от проф. Александър Балабанов, Дора Габе и Елисавета Багряна. Словения – от Франце Стеле, Йосип Видмар, Изидор Цанкар, Франц Финжгар и Иго Груден.

1933. Завръзката

След конгреса на ПЕН в Дубровник Дора Габе заминава за Босна, а Багряна за Словения, където гостува на семейството на Изидор Цанкар. Някои по-важни интимни моменти се случват тази година: Багряна и Цанкар посещават Словения и България, Цанкар превежда за първи и единствен път поезия, а именно стихотворения от Багряна, художникът и график Божидар Якац ѝ рисува най-красивия портрет (който все още е на стената в кабинета на Багряна в нейния софийски апартамент), а тя написва своя сонетен триптих „Словенски вечери“.

Словенски вечери

1

*ЧУДНИ вечери във Викърче, когато
селската камбана звучно отзвънява
и бучи призивно пълноводна Сава –
майка, мащеха и дойка на полята.*

*Плахо пламват първи светлинки в къщята,
хълмовете се изострят, потъмняват
и вечерницата ярко заблестява
над Триглав, издигнал лоб в далечината.*

*Бди той мъдро над прекрасната Словения –
залюляла в скутовете си зелени
първа рожба – радост в бури и неволи.*

*Бди и бащиното му благословение
прозвъняват всички църквици, проболи
с тънки шипове небето на Словения.*

Същата година тя посещава Блед, Бохин и водопада Савица. Изидор Цанкар ѝ подарява пръстен с александрит, който оттогава Багряна неизменно носи. Това се доказва и от портрета на Якац. Димитрови издирват повече информация за този пръстен; след смъртта на поетесата, през 1992 г. той е откраднат от крадци, проникнали в къщата ѝ. Свидетелят Найдено Вълчев потвърждава пред Димитрови и Намита Субиото, че това е подарък от Цанкар, добавяйки: „Той ѝ го е дал. Сега си припомням. От него е. Да. От време на време тя го докосваше и казваше: „Това е моята Словения“. На 28.3.1933 г. в Словения (на името на Франце Стеле) е получена картичка, свидетелстваща за посещението на Изидор и съпругата му Аница (Нича) в България. Сред подписалите се е и Багряна. За това посещение информира и брой 4246 на вестник „Зора“, който съобщава, че делегатите на ПЕН са се събрали в ресторант „Юнион Палас“, където двойката Цанкар е посрещната топло. Цанкар споменава „Историята на българския народ“ от словенско(-българския) стенограф Антон Безеншек, 80 000 екземпляра от която са разпродадени незабавно в Словения. От статията във вестника научаваме и че сем. Цанкар са били поканени на чай във вилата на Марко Балабанов в Бояна. След посещението двойката заминава до Словения заедно Багряна, която остава там до късна есен. По това време е направена снимка на поетесата, изкачваща Шмарна гора. При завръщането си в България тя пише сонетния триптих „Словенски вечери“, вдъхновен от село Викърче, което посещава с Цанкар. На 1 ноември в „Словенец“ е публикувано интервю с Багряна (стр. 9), представящо я като своеобразен културен посланик, положил основите на културния диалог между България и Словения. Тя описва приликите между България и Словения така:

„Между българите и словенците има доста съществени прилики. И вие подобно на българите сте скромни, мълчаливи, търпеливи, работливи. Изобщо като цяло имате нашия характер. Нас ни управляваха турци, вас – немци. Също така много ваши думи буквално дублират наши.“

През декември същата година Багряна отново е в Словения, този път инкогнито, с председателя на българския ПЕН Александър Балабанов. За това ѝ идване свидетелства картичка с вида на люблянския небостъргач с неин ръкопис.

1934. Трагедията

Потресена от смъртта на малката дъщеря на Цанкар Кайтимара, Багряна написва стихотворението „Звездички“. Момиченцето умира трагично на тригодишна възраст и Цанкар идва да се утеши при Багряна в България.

Звездички

В памет на Кайтимара Цанкар

*Ще се вдигна на пръсти,
ще протегна ръчичките –
да достигна в небето звездичките.*

*Да ги пипна, да видя –
дали са те свещички,
или хиляди божии очички.*

*Вятър духа, не гаснат,
цяла нощ не заспиват,
а от слънцето бърже се скриват.*

*Где отиват – не зная,
цяла вечер се чудя –
и от чудене – сутрин се будя!*

През същата година ПЕН делегация от Любляна, Загреб и Белград посещава София. Темата е междукултурните отношения на България с Югославия. Изидор не присъства на събитието по неизвестни причини, а Словения е представена от Вера Албрехт. Българска делегация на ПЕН пристигна в Любляна през май. Ръкописът на Багряна от цикъла „Пенелопа на XX век“ датира от това време. Тя се връща в Любляна в началото на август и Цанкар я настанява в Рогашка Слатина. На 13 септември Изидор пише на Нича от София, но няма информация дали е пътувал с Багряна, или сам. Оттам той продължава за Истанбул и стихотворението на Багряна „Слънце над Босфора“ от сборката „Сърце човешко“ може да подсказва, че тя е отишла там с него. Годината също е белязана от лошото здраве на поетесата, предполага се рак на гърдата; интересно е, че на операцията присъства и словенски лекар, вероятно Божидар Лаурич. Така авторите на монографията, на която се позовавам, тълкуват образа на Багряна в словенския национален костюм:

„Обличането ѝ в горенска народна носия освен шеговито хрумване и артистична закачка е и своеобразен акт на посвещение: през месец септември Лиза се превръща в „Словенката“ (75)

1935. Барселона

Тази година, на 17 май, Багряна отива на конгреса на ПЕН в Барселона. (Тъй като не знае английски или немски, тя общува с французи и със славяни.) В Барселона е (най-вече) сред словенци, с които след конгреса посещава Мадрид. Присъства на корида, придружавана от Франце Беук, Йосип Видмар и Франце Стеле и е снимана от Зоран Мушич. Изидор Цанкар не е на тази среща, но той пътува до България през лятото. На 23 август 1935 г. тя написва стихотворението „Случаят“, което носи конкретното посвещение „На Изидор Цанкар“.

Случаят

На Изидор Цанкар

Над нашия делничен, прост, непроменен живот,
изплетен от грижи за покрив, за хляб и легло,
невидим, незнаен, за наше добро или зло,
владее – неспящ, вечно движещ се, втори живот.

Там ти, неизвестен, отреждаш. С таинствена власт
и с нам непонятни закони – ти в нашите дни
и зидани с толкова труд упорит съдбини
внезапно се втурнеш – и всичко превърнеш край нас.

И в нашия делничен, дребен, безсмислен покой
закършат се клони, засвятка се, вятърът луд
засвири и сякаш овчар свойто стадо след смут –
подкара той дните ни в нов, неочакван завой.

За зло ли, добро ли? – Привидно капризен, в теб ключа е
на висша промисъл, на мъдрост, живот и добро.
И вярвам аз в тебе – и слагам пред тебе оброк,
ти – чуден, добър, ежедневен и таинствен – Случай!